

CAPÍTOL 2

El Congo: propietat privada de Leopold II (1885-1908)

28-30 d'abril del 1885: Leopold II és autoritzat per la Cambra i el Senat belga per ser el cap d'estat de l'EIC, el monarca va haver d'apel·lar a la seva imatge de filantrop i recolzar-se en l'Associació Internacional del Congo (AIC), que ell mateix havia creat, per tal d'aconseguir el reconeixement internacional de les potències.

1 de Juny del 1885, el rei Leopold II esdevé sobirà del nou estat del Congo. Durant 23 anys, 5 mesos i 15 dies el Congo serà propietat privada del rei de Bèlgica; però aquest mai no va visitar-lo.

1 d'agost del 1885 és decideix la denominació de: Estat Independent del Congo (EIC) Tot i el nom d'Estat Independent, la intenció de Leopold II no va ser mai constituir un estat al Congo. L'EIC era vist més aviat com una empresa. Basat en un model centralitzat, Leopold II es limità a crear les condicions mínimes per a desenvolupar al màxim el lliure comerç.

1) ORGANITZACIÓ COLONIAL

Es diferencien 3 administracions generals:

- Departament d'Assumptes Exteriors
 - Departament de Finances
 - Departament d'Interior
-] Els detalls de funcionament s'indiquen al Decret del 30 d'octubre de 1885.

Delimitació de **Fronteres.**

Dues Etapes: -Declaració de Neutralitat(1885) i Declaració Complementària(1894)
-Convenció de 1910 amb Alemanya sobre la frontera amb el Tanganica i la Convenció amb Portugal de 1927.

1.1 Organització administrativa

La delimitació cartogràfica del Congo creà una *Nacionalitat Congolesa*.

- Estructura organitzativa centralitzada:

-Governador General (Representa al Rei sobirà) — [Un inspector general
Un secretari
Directors

-Vicegovernador general

- Es decideix per Decret reial que la nova capital serà **Leopoldville**

1 d'agost del 1888 es considera la data d'inici de la història administrativa, es va dividir el territori del Congo en **11 Districtes** dirigits per Comissaris de Districte. Al Baix Congo era la regió on hi havia més control a causa de l'interès de la metròpoli per regular l'accés als recursos, a l'est la divisió es va fer en base a la campanya

antiesclavista, l'espai swahili s'emmarca dins d'un sol districte i la resta s'organitzaren en base al riu i els seus afluents.

1.2 Organització de l'exèrcit

L'anomenada *Force Publique* passa a formar part del Departament d'Interior com a *Divisió C*. El 17 de novembre es constitueix com a institució militar.

La *Force Publique* es va constituir l'any 1886, com l'exèrcit dels conqueridors, amb el pretext de lluitar contra l'esclavitud i les guerres tribals. Una vegada conquerit el terreny, la *Force Publique* es va convertir en una força d'ocupació per sotmetre el poble congolès. Es composava exclusivament d'oficials belgues i imposava la "Pax Bèlgica" a tot el territori. Leopold II també va contractar mercenaris europeus per a servir els seus interessos. De fet, la *Force Publique* era un exèrcit privat que es va convertir en la força militar més important en Àfrica Central. A finals del segle XIX, comptava amb uns 19.000 homes. Tots els oficials eren blancs i els soldats de base negres, contractats a la força i obligats a servir per un temps mínim de 7 anys. Els reclutes a vegades es compraven a les autoritats de les tribus, d'altres eren simplement segrestats. A vegades, els esclaus "alliberats" durant els enfrontaments amb els traficants de la zona també eren lliurats a l'exèrcit. La *Force Publique* actuava al mateix temps com a exèrcit d'ocupació i com a policia al servei de les empreses comercials. Va haver de fer front a diferents rebel·lions dels pobles indígenes que varen ser reprimides amb un salvatgisme inusual.

Despeses militars:

El pressupost de l'Estat Independent del Congo destinat a les despeses militars oscil·lava entre el 38% al 49% de les despeses totals.

Una vegada conquerit el terreny, la *Force Publique* es va convertir en una força d'ocupació per sotmetre el poble congolès. Es composava exclusivament d'oficials belgues i imposava la "Pax Bèlgica" a tot el territori. Leopold II també va contractar mercenaris europeus per a servir els seus interessos.

De fet, la *Force Publique* era un exèrcit privat que es va convertir en la força militar més important en Àfrica Central. A finals del segle XIX, comptava amb uns 19.000 homes. Tots els oficials eren blancs i els soldats de base negres, contractats a la força i obligats a servir per un temps mínim de 7 anys. Els reclutes a vegades es compraven a les autoritats de les tribus, d'altres eren simplement segrestats. A vegades, els esclaus "alliberats" durant els enfrontaments amb els traficants de la zona també eren lliurats a l'exèrcit. La *Force Publique* actuava al mateix temps com a exèrcit d'ocupació i com a policia al servei de les empreses comercials. Va haver de fer front a diferents rebel·lions dels pobles indígenes que varen ser reprimides amb un salvatgisme inusual.

1.3 Organització econòmica

Desembre del 1886: Fundació de la **Campanya del Congo per al Comerç i la Indústria** (CCCI), s'encarregava de les operacions industrials, d'obres públiques, comercials, agrícoles i financeres.

Subdivisions de la CCCI :

- Companyia de Magatzems Generals del Congo [hotels i venda minorista d'importacions]
- Societat Anònima Belga pel Comerç (SAP) a l'Alt Congo [comerç d'ivori i cautxú]
- Companyia de Productes del Congo [cria de ramat, comerç de productes agrícoles del Baix Congo]
- Companyia Ferroviària del Congo (CCFC) [construcció via ferroviària]

15 d'abril del 1890, es creà la **Companyia de Katanga**. Era una companyia privilegiada i té la missió de colonitzar i explotar el sòl i subsòl de Katanga. El 19 de Juny la Companyia de Katanga cedirà la gestió del territori al Comitè Especial de Katanga (CSK) davant el descobriment d'importants jaciments minerals.

1906, davant l'augment de l'exportació de cautxú es crea la **Unió minera de l'Alt Katanga** (UMHK) de la Societat Internacional Forestal i Minera (FORMINIERE). Aquesta va ser fundada pel Comitè Especial de Katanga: Tanganyika Concessions i la Societat General de Bèlgica. La societat exercia el dret d'exploració sobre tots els jaciments de coure en una zona de 15.000 km² (aproximadament la meitat de la superfície de Bèlgica). La Societat general de Bèlgica controlava prop del 70% de la economia del Congo belga. De certa manera, Katanga estava dirigit per la Unió Minera. La UMHK controlava la totalitat de la explotació del cobalt, coure, estany, urani i zinc, unes mines considerades de les més riques del món. La Unió minera arribà a tenir uns 34.000 km² en concessions i utilitzà uns 21.000 treballadors africans i 2.200 quadres europeus.

Paral·lelament, per tal de reafirmar l'efectivitat de la nova delimitació fronterera es prengueren mesures proteccionistes com la creació d'impostos duaners als productes de colònies franceses i portugueses.

2. EXPROPIACIÓ I GESTIÓ DE LES TERRES

2.1 Expropiació de terres considerades "vacants".

Aquesta condició de "terra vacant" era totalment arbitrària, ja que la majoria eren habitades per poblats indígenes o fins i tot estaven conreades. Els soldats entraven als poblats, destruïen les plantacions, saquejaven i robaven el bestiar, i incendiaven les cabanes.

Un cop expropiades, les terres es dividien en 2 categories:

- dominis de l'Estat i de la Corona
- *Terres no valoritzades*: posteriorment s'oferien a companyies privades per la seva valoració.

2.2 Conreus obligatoris.

El lucratiu negoci del cautxú:

L'explotació del cautxú comença l'any 1893, i està lligada a les necessitats de la indústria de l'automòbil (pneumàtics) i el desenvolupament de la bicicleta. L'any 1895 es produïa 33.000 quilos, el 1896 50.000, el 1897 278.000, el 1898 508.000...

El preu del quilo del cautxú a la desembocadura del riu Congo era 60 vegades inferior al preu de venda a Bèlgica.

Es generalitzà el sistema de conreus imposats i la collita de determinats productes agrícoles apreciats per l'economia colonial com el cautxú. Es castigava de forma abusiva a qui es negava. Al districte d'Equador molts van patir l'amputació de mans. S'instrumentalitzà el terror sota la creença que aquest augmentaria la productivitat.

2.3 Explotació del Cautxú de les terres “vacants”.

A la Conferència Antiesclavista de Brussel·les (1889-1890) es reconeixia que l'Estat, en qualitat de lluitador contra l'esclavitud, necessitava disposar de recursos. Per tant, la llibertat de comerç quedava restringida.

En el cas del Congo, l'estat era propietari potencial del cautxú (que es trobava a les terres qualificades com a “vacants”), però no disposava de recursos financers ni humans per explotar-lo. Aquesta mancança es “solucionava” mitjançant l'instauració del **treball forçat**, juntament amb la repressió contra aquells que es negaven treballar-hi. Sovint els recol·lectors havien de recórrer llargues distàncies fins a les plantacions sota l'amenaça de les fortes represàlies que suposava “escapar-se” de les “obligacions” recol·lectores.

Es varen crear les Companyies Comercials Concessionàries a qui l'Estat cedia les terres per la seva explotació i gestió (el 50% dels beneficis eren per l'Estat)

- Companyia Antuerpiense de Comerç al Congo.
- Companyia de Kasai
- Establiment Comercial Congolès.
- Companyia Anglo-Belga del Cautxú i l'explotació (ABIR)

2.4 Sistema Impositiu.

Tota l'administració del EIC es sustentava sobre un fort sistema impositiu que obligava a tota la població congoleesa a pagar alts impostos a més d'estar sotmesa al treball forçat. Aquest impostos eren principalment cautxú, però també s'exigien altres impostos que incloïen productes d'alimentació.

Concretament, l'**Impost d'Aliments als autòctons pel manteniment dels europeus, les tropes i les seves famílies**. A més de queviures, s'exigia fusta per als vaixells de vapor i materials de construcció. Els europeus disposaven de diversos mètodes de coacció i repressió (*chicotte*, segrestos, càstigs físics, mutilació de mans, penes de presó) per assegurar el pagament d'aquests impostos. Les víctimes principals eren les dones, aquestes sovint eren empresonades fins que la família o la comunitat pagaven la quantitat de cautxú reclamada.

3. LES MISSIONS I L'ENSENYAMENT.

Oficialment els missioners dirigien els seus programes a l'evangelització dels nens “alliberats”, nens que arribaven de combois d'esclaus. Però, a la pràctica, aquells “cristianitzats i educats” eren, principalment els nens dels pobles “rebels”. L'Estat es dedicava a emportar-se aquests nens i els convertia en *nens de l'Estat*.

Inicialment, Leopold II volia que els *Missioners de Scheut* foren els encarregats d'evangelitzar, però després del seu rebuig inicial feu l'oferiment als Jesuïtes. Concretament a la *Missió de Kwango* (entre 1893-1993) que posteriorment es convertí en la *Colònia escolar de Saint Marie*. Altres congregacions: *Germanes de la Caritat de Grand*, *Germanes de Nostra Senyora de Namur* (properes als jesuïtes), *Germanes Blanques* (emmarcades dins la congregació *Pares Blancs*). Així mateix, la primera congregació dels missioners del Congo fou la dels *Germans de les Escoles Cristianes*; seguits dels *Germans de la Caritat de Grand* i els *Germans Maristes*.

3.1 Tipologia de centres educatius.

Tot el sistema educatiu es basava en la idea de “civilitzar” i evangelitzar els pobles indígenes per tal “d’humanitzar-los”. Per tant, no es tenia cap respecte pels coneixements indígenes que eren desprestigiats i ridiculitzats.

El Francès s’imposà com a única llengua a l’ensenyament. Es presentava com “l’alternativa civilitzada” a les llengües locals que sovint eren denominades “dialectes” de forma despectiva o fins i tot considerades com “formes primitives de comunicació”. Aquesta imposició no sols invisibilitzà tot un univers de coneixements i expressions, també creà un fort complex d’inferioritat que encara es present avui dia.

Colònies escolars per nens indígenes: Formació d’*obrers-soldat*, que s’encarregarien de rellevar als *voluntaris* de la costa.

Colònies escolars privades: rebien una quinta part dels nens que arribaven a les “colònies” de l’Estat.

Colònies escolars per noies: educaven a les noies per ser “bones esposes” per als nois cristians.

Granges capella: Centres de producció agrícola i formació de catequistes. Els nens eren obligats a realitzar les tasques agrícoles i ramaderes per tal de sustentar la pròpia granja.

Escoles capella: sorgeixen de la crítica dirigida a les Granges capella. En aquestes escoles els manteniment era a càrrec dels pares i ja no s’obligava als nens a treballar.

Escoles professionals: A finals del segle XIX augmenta la demanda de treballadors qualificats. Es crea una *escola d’aspirants a llocs oficials* i *tres escoles professionals*. Tot i denominar-se treballadors qualificats, els congolesos només tenien accés a una determinada formació per tal de limitar el seu accés a posicions de poder.

Escola primària: es crea sobre la convicció que els alumnes rendiran més si tenen nocions bàsiques de lectura i càlcul.

4. VIOLACIONS DELS DRETS HUMANS A L’EIC.

L’arribada dels colonitzadors, sense coneixement ni respecte per les cultures indígenes, va traspalsar la manera de viure dels habitants. En la majoria de contextos, els congolesos/es, sobretot de l’entorn rural, es consideren primer membres d’una comunitat local, o d’un clan o d’un llinatge. La identitat ètnica apareix en

S’estima que la població del Congo l’any 1885 era de 20 milions de persones. Al moment que Leopold II va donar el “seu Congo” a Bèlgica quedaven 10 milions de congolesos/es.

circumstàncies determinades, en relació amb la orientació política, per exemple. La seva organització social compta amb molts nivells participatius, tant pels homes com per les dones. Els grups tenen les seves normes, els seus principis i sovint l’ètnia no és el seu primer referent d’identitat. El sistema colonial es plantejava amb l’objectiu explícit de desmantellà

les societats africanes per “reconstruir-les” de manera que serviren als interessos de la metròpoli.

Tot el sistema de colonització i explotació del Congo es basava en un sistema que no només permetia, sinó que incentivava als colons a abusar de la població sense cap mena de respecte pels drets humans.

- Es realitzaven **expedicions punitives** amb l'únic objectiu d'aterrorir la població i deixar constància de la seva superioritat. En aquestes expedicions els poblats eren totalment saquejats, els homes eren apallissats i moltes dones eren segrestades.
- Aplicació de **tortures, penes de cops de fuet i execucions públiques**: Els comissaris de districte i els agents de les companyies explotadores dels recursos (com per exemple ABIR –Anglo Belgian India Rubber Company) es dedicaven a reprimir fortament qualsevol tipus “d'infracció”. Les tortures es realitzaven públicament per tal que serviren d'exemple a la resta de la població. Els congoleesos sovint eren penjats, flagel·lats i cremats amb resina roent. Si els agents consideraven que algú no havia lliurat la quantitat suficient d'impost la pena podia ser de 50 cops de fuet, o arribar fins a 100 o 200 cops. El grau d'aberració era tal que, els agents arribaven a considerar aquestes pràctiques una diversió més, això augmentava l'humiliació i la crueltat dels abusos.
- **Reclutament forçat de soldats**. Cada poblat havia d'aportar obligatòriament un nombre d'homes a l'exèrcit. Aquest nombre era més elevat per als poblats rebels, ja que havien de demostrar la seva submissió. Altres homes eren directament comprats. Molts dels reclutats tenien entre 13 i 14 anys i es quedaven a l'exèrcit durant 7 anys. Tots eren immediatament enviats a un altre districte per tal d'impedir que desertessin.
- **Violència contra dones i nens**. Els agents de les companyies es van adonar que, en alguns casos, prendre dones, nens i nenes com hostatges era més efectiu que els càstigs físics. Aquestes dones i nens eren arrestats i empresonats; ningú no es feia càrrec de la seva alimentació i no eren alliberats fins que el pare, el marit o la família lliurava la quantitat exigida. Es procedia d'igual manera si el treballador havia fugit o si es negava a treballar. De tota manera, els hostatges no sempre eren alliberats, o bé perquè no es pagava la multa o per simple capritx dels blancs. Els nens presoners eren enviats a “colònies escolars” o a treballar com a servei domèstic a les cases dels blancs; i les dones sovint es convertien en concubines dels oficials blancs.

Les Conseqüències de la violació sistemàtica dels drets humans van ser innumerables. A més de la fam, les malalties i l'alta mortalitat; cal tenir present que aquests abusos dels drets humans van tenir fortes conseqüències pel que fa al despoblament i l'abandó de regions senceres. Poblacions pròsperes i poblades van desaparèixer completament, bé perquè els indígenes fugiren evitant les atrocitats, o bé perquè van ser víctimes d'abusos i reclutaments. S'estima que a les poblacions del voltant del llac Tumba la població es reduí entre un 60% i un 70%.

Fonts:

Adu Boahen, “El colonialismo en Africa: su impacte y significado”, en: Adu Boahen (director), *Historia general de Africa, volumen VII. Africa bajo el dominio colonial (1880-1935)*, Tecnos/Unesco, Madrid, 1987, pp.829-861.

Afigbo A.E, “Les repercusiones sociales del dominio colonial: las nuevas estructuras sociales, en: Adu Boahen (director), *Historia general de Africa, volumen VII. Africa bajo el dominio colonial (1880-1935)*, Tecnos/Unesco, Madrid, 1987, pp.521-541.

De Witte, L., *El asesinato de Lumumba*. Ed.Crítica, Barcelona, 2000.

Iniesta, F., *Emitai. Estudios de historia Africana*, Ed. Bellaterra, Barcelona, 2000.

Ndaywel è Nziem, I., *Historia del Congo*, Ed. Catarata, Madrid, 2011.

Nkuku khonde, C., “Els drets humans al Congo colonial: exposició i anàlisi d’alguns casos i testimonis d’abusos”, a Kabunda, M., Jiménez Luque, T., *República Democràtica del Congo. Drets Humans, conflictes i construcció/destrucció de l’Estat*, Ed. Fundació Solidaritat UB i Inrevés, Barcelona, 2009, pp. 10-28.

Toussaint Eric, “Les crimes de la Belgique coloniale. Devoir de mémoire”, Exposició presentada en una conferència organitzada el dimarts 12 de juny a Liège, pel CADTM.

Fotografies:

Imatge 1: Soldats Force Publique (1900).

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Force_publique01.jpg?uselang=es

Imatge 2: Le chicotte:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7a/Chicotte01.jpg>